

Oponentura disertační práce

předložené na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze
ve studijním programu Teologie dne 18.12.2008, č.j. 133/V-2008

Miroslava STUPKOVÁ, *Nabatejské náboženství v proměnách*,
Praha 2009, 225 stran.

Popis a charakteristika:

Záměrem předložené doktorské disertační práce je „zprostředkovat nový pohled na nabatejské náboženství a nabatejskou kulturu vůbec“ (s. 12; míněn je zejména pohled v perspektivě historické), resp. „analyzovat a popsat vývoj nabatejských představ a praktik v souvislosti s politickými a kulturními dějinami Nabatejců“ (s. 17).

Po *Úvodu* (s. 8-19), v němž autorka stručně představuje a vymezuje své téma, charakterizuje jeho dosavadní dějiny zpracování a nastiňuje svůj postup, nejprve vymezuje pojem „Nabatejci / Nabatejský“ (Kap. 2 – *Vymezení pojmu „Nabatejský“*, s. 20-30). Uvádí nejstarší doklady jména a jednotlivé hypotézy identifikace určité skupiny tímto jménem označované, postupnou cestu k usídlení až i charakteristiku „obyvatelstva nabatejského státu“ (s. 27) a vymezení jeho identity.

Třetí kapitola představuje *Prameny* (s. 31-47), s nimiž lze při zkoumání dějinných proměn nabatejského náboženství pracovat; v přehledném rozdělení pramenů primárních a sekundárních jsou jednotlivé druhy pramenných materiálů a informací dále členěny dle typů a druhů (viz přehledně, s numerickým kódováním v Obsahu, s. 4 [nečíslováno]).

Vzhledem k tomu, že základní perspektivou a matricí k pojednání vlastního tématu je pohled historický, předchází ústřední kapitole – vlastnímu představení náboženské problematiky – ještě orientační nárys nabatejských dějin (*Přehled nabatejské historie*, s. 48-73). Tento přehled neřeší jednotlivé otázky rekonstrukce dějin Nabatejců; chce poskytnout jen orientační podklad následujícímu výkladu o nabatejském náboženství v jeho dějinných proměnách. Právě proto je však otázkou, proč tento přehled pracuje s jinou periodizací nabatejské historie než následující výklad o náboženství, jemuž chce nárys posloužit k úvodní orientaci (viz níže).

Stěžejní a proto také nejrozsáhlejší částí práce je kap. 5. – *Charakter nabatejského náboženství* (s. 74-138). Autorka pojednávanou látku přehledně dělí na tři období (fáze raná, klasická a pozdní) a ve všech třech podkapitolách pak uplatňuje stejné členění výkladu: (1) obecná charakteristika, (2) nabatejská božstva a (3) náboženské praktiky. Tato koncepce činí práci velmi přehlednou a zřetelně napomáhá jednomu z hlavních záměrů výkladu – komparaci náboženských jevů v postupu jednotlivých fází nabatejských dějin.

Následující dvě kapitoly uzavírají přehled dějinných proměn náboženství „Nabatejců“ stručným představením jejich christianizace (kap. 6. – *Nabatejci v byzantské říši*, s. 139-146) a islamizace (kap. 7. – *Nabatejci v islámském světě*, s. 147-151). Vzhledem k tomu, jak velkou a systémovou změnu tato dvě období na náboženské cestě „Nabatejců“ znamenají, je

zcela oprávněně nezahrnout tuto proměnu do hlavní části výkladu (kapitoly 5.) a pojednat ji v samostatných, vzhledem k hlavnímu tématu spíše epilogických kapitolách.

Celkovému závěru předchází ještě kap. 8. nazvaná *Dějiny bádání* (s. 152-156) s exkurzem o Aloisi Musilovi (s. 154-156). Jedná se o velmi letmý náčrt, spíše „příběh badatelského zájmu“ než kritické zpracování dějin bádání ve smyslu postupného, kritického představení příslušných hypotéz, sporů o hodnocení a interpretaci jevů či rozbor konkurenčních syntetických pojednání (tzv. *Forschungsgeschichte*). Stručný nárys nejdůležitějších dosavadních prací k dané látce ostatně autorka uvedla (opět jen v letmém nárysu) již v *Úvodu* (s. 10n; ke kritice této části práce viz níže).

Poslední kapitola výkladu, šestistránkový *Závěr* (s. 157-162) přináší shrnutí autorčina nálezu. Je pojat jako celková, stručná rekapitulace již konstatovaných závěrů, tezí a charakteristik z dílčích kapitol. Nepřináší ani celkové vyhodnocení z nadhledu ani zařazení do širšího kontextu, nýbrž jen opakuje nejdůležitější výpovědi dříve uvedených dílčích závěrů (ke kritice tohoto pojetí a jeho souvislosti s uplatněným přístupem a metodickou viz níže).

Vzhledem k povaze a charakteru výkladu je na předložené práci velmi cenný pečlivě zpracovaný *jmenný rejstřík* (s. 163-169) a pěkně zpracovaná obrazová i textová dokumentace v přílohách (s. 206-225). Obojí výrazným způsobem přispívá k přesvědčivosti výkladu, snadné orientaci v materiálu a k celkovému komfortu čtenářů této práce.

Seznam literatury (s. 170-198) je přehledně členěn na *Prameny* a *Sekundární literaturu*. Uvádí úctyhodné množství titulů, a to vesměs cizojazyčných – 29 titulů pramenů, tj. jejich /kritických/ edic v původních jazycích a standardních překladů, a na 230 titulů sekundární literatury.

Hodnocení:

1. Některé ze základních kladných i záporných rysů této práce jsou dány již volbou tématu, uplatněným přístupem k látce a použitou metodou.

Za *téma* autorka volí (či jí bylo zadáno?) náboženství Nabatejců, resp. popis jeho podoby a specifického charakteru v proměnách dějinných ér historie Nabatejců. S ohledem na dostupné prameny se zaměřuje na popis pantheonu a charakteristiku kultu („náboženských praktik“), jak ji můžeme vysoudit z pozůstatků materiální kultury a z přímých či nepřímých literárních svědectví. Tento popis je vykreslen na pozadí blízkých kultur v historickém kontextu, zejména pak na pozadí helénistické kultury a náboženství (v kontrastu i v návaznosti vůči nim). Svým *přístupem* ke zkoumané látce se autorka zaměřuje na vyhledání, shromáždění a prezentaci „ověřených výsledků bádání“; autorka hledá takové informace a takové teze, které jí pomáhají předkládat pozitivní, kriticky ověřené, avšak v podstatě neproblematický obraz dějinné cesty a postupných proměn náboženství Nabatejců. K autorčině přístupu a zájmu očividně nepatří postulování a kritické obhájení vlastní teze, ať už v některé z konkrétních dílčích otázek zkoumané problematiky či snad přímo v celkovém obraze či syntetickém hodnocení daného tématu. Autorčinu *metodu* lze pak nejspíše označit za (pozitivizující) historickou deskripci, jež pečlivě a srozumitelně vyhodnocuje informace z primárních zdrojů (materiálních i literárních) a sekundární literatury; své nálezy, příležitostně i kriticky vyhodnocené, většinou však přejaté z dosavadního bádání, pak autorka třídí dle zvolené osnovy a aditivním způsobem představuje; postupně tak ze zpracované látky vzniká kompozice obrazu – „pohled na nabatejské náboženství a nabatejskou luturu vůbec“ (s. 12). Vzhledem k tomu, že se autorce podařilo shromáždřit a zpracovat velmi reprezentativní soubor primárního materiálu i sekundární literatury, a to včetně výrazné vlny publikací posledních dvou

desetiletí, je výsledný obraz náboženství Nabatejců i jeho dějinných proměn solidně prokreslený a odpovídá současnému stavu bádání. V rámci daného přístupu je práce jako celek zpracována s očividnou pečlivostí a v podstatě velmi zdařile.

V uvedené charakteristice přístupu i metody je vlastní síla i nejzávažnější slabina předložené práce. Za klad a sílu můžeme autorčin přístup a metodu považovat tehdy, pokud jsme za vědeckou práci ochotni považovat sběratelství (kolekci), ověřování (verifikaci), třídění (distribuci) a pořádání (organizaci) informací (zajisté, v tomto případě poznatků náročných na speciální kvalifikaci, jako je např. znalost starověkých kultur, jejich jazyků a literatur, orientace v jejich kulturních a náboženských kontextech atd.). Slabiny a nedostatky vyplynou tehdy, pokud k vědecké práci jako nezbytnou součást či nepominutelný aspekt řadíme také uplatňování detailního analytického rozboru, vlastní vyhodnocení primárního analytického nálezu a jeho interpretaci v dialogické konfrontaci s alternativními hypotézami o témže problému (s konkrétními kritickými argumenty *pro et contra* v dílčích aspektech), schopnost reflexe dané problematiky v širší perspektivě či hodnotícím nadhledu. – Tyto aspekty jsou v autorčině vlastní práci téměř nepřítomné. K jejímu stylu patří převážně jen afirmativní citování cizích autorů (jakoby funkcí bibliografických odkazů a citací bylo pouze potvrzovat předkládaný, v zásadě neproblematický obraz líčené látky), absence polemických konfrontací s postuláty či hypotézami citovaných autorů. Závislost některých pasáží autorčina výkladu na citované literatuře je přitom téměř doslovná (např. na s. 86-87 je výklad o *nefeš* od druhé věty až do konce odstavce téměř doslova, včetně stylistických důrazů přeložen z R. Wenninga, *The Betyls of Petra. BASOR*, s. 87).

Je třeba si vážně klást otázku, v čem je vlastně novum či přínos autorčiny práce pro danou vědní disciplínu a zda či nakolik jsou uvedený přístup a uplatněná metoda hajitelné v případě doktorské disertační práce. Dle mého mínění přísného oponenta může mít daný přístup své místo na pomezí syntetizující encyklopedické práce a vědecké publicistiky, nikoli však v doktorské disertaci, jež je kvalifikační prací, která má prokázat kompetenci „řemeslně“ vědecké práce doktoranda v daném oboru. Pro příliš široce vymezené téma (spíše tématické „pole“), a zejména kvůli zvolenému přístupu k látce a uplatněné metodě zůstala takovému „prokázání“ autorka touto prací hodně dlužna.

K tomu je ovšem třeba dodat: volba tématu, přístupu i metody je zajisté neoddiskutovatelnou odpovědností doktorandky, v nemalé míře se na ní však podílí také školitel a oborová rada. Byla-li doktorandka ujišťována, že vymezení jejího tématu, přístupu i metody je správné, pak jen pečlivě a soustavně provedla, k čemu byla vedena. Při vši výše uvedené kritice je třeba koncedovat, že v daném přístupu je práce provedena metodicky čistě a důsledně.

2. Podstatným problémem, který se promítá do mnoha aspektů pojednávané problematiky, je vymezení pojmu „Nabatejci/nabatejský“. Autorka si toho je dobře vědoma a zcela případně tomuto klíčovému problému věnuje hned první věcnou kapitolu svého výkladu. Nicméně, navzdory uvedeným tezím a poznámkám – či snad právě pro jejich rozmanitost, až rozporuplné pojetí v průběhu práce – problém v práci zůstává. Užíváním ne zcela konzistentní terminologie a různých náplní pojmu „Nabatejci/nabatejský“ uvádí autorka čtenáře mnohde ve zmatek.

V úvodním vymezení pojmů definuje autorka „Nabatejce“ jako obyvatele státního útvaru (s. 27), jež bylo z etnického hlediska směsicí arabských kmenů. „Více než etnická příslušnost spojovala obyvatele nabatejského státu příbuznost hospodářská, politická, lokální nebo náboženská“ (s. 28). – S tímto vymezením a charakteristikou lze na základě

dané evidence souhlasit. Při takto definované identitě pak lze mluvit i o nabatejské *kultuře* či nabatejském *náboženství*. – Proč ale potom autorka na mnoha místech píše o „národnosti“ (s. 34) či „národu“ (např. s. 70; 114; 157 aj.)?

Při sumarizaci celkového obrazu v *Závěru* (s. 157n) působí užívání termínů „národ“ / „kmen“ přímo konfúzně – v jediném odstavci výkladu (shrnujícího závěru!) lze na 12 řádcích číst (s. 157; podtržení MP):

„Dějiny nabatejského národa a jejich náboženské představy tvoří specifikum mezi arabskými kmeny...

Nabatejci byli jediným významným arabským kmenem, jenž...

Počátky existence tohoto národa nejsou dosud hodnověrně prokázány...

Zatím neexistuje mezi badateli jasné stanovisko, zda zmínky o arabském kmeni nabatu ... jsou prvními zprávami v historii o národu Nabatejců.“

Je tedy nutno zodpovědět otázku: Lze o Nabatejcích mluvit (také) jako o „národu“? Pokud ano, v jakém smyslu?

3. Při historickém přístupu k jakékoli látce je klíčovou otázkou správné vymezení zkoumaného období a volba jeho *periodizace* či *členění na dílčí úseky*. Otázku počátků a konce „dějin Nabatejců“ autorka pojednává na několika místech způsobem, který odpovídá obvyklým řešením. Jako problém se však v práci ukazuje být členění dějin Nabatejců na dílčí úseky, resp. jejich konkrétní vymezení. V kap. 4 (*Přehled nabatejské historie*, s. 48n) autorka pracuje s členěním na čtyři základní období. V následujícím výkladu o charakteru nabatejského náboženství v jeho dějinných proměnách však užívá jen tříčlennou periodizaci (sic!), a to aniž by tuto rozpornou skutečnost jakkoli vysvětlila či komentovala.

<i>dějinné úseky podle kap. 4</i>	<i>dějinné úseky podle kap. 5</i>
Rané období nabatejské historie (konec 4. stol. – poč. 2. stol. př. n. l.)	Raná fáze nabatejského náboženství (–ve výkladu není definována–)
Období prvních nabatejských králů, vznik nabatejského království (poč. 2. stol. př. n. l. – ca. 50 př. n. l.)	Klasická fáze nabatejského náboženství (od 1. stol. př. n. l. – poč. 2. stol. n. l.)
Vrcholné (klasické) období Nabatejského království (ca. 50 př. n. l. – 70 n. l.)	
Konec Nabatejského království a vznik Provincie Arábie (konec 1. stol. n. l. – 3. stol. n. l.)	Pozdní fáze nabatejského náboženství (~ 70 – 106 n. l. [= vláda Rabila II.] a vznik Provincie Arábie)

Je-li daný stav vědomou volbou autorky, měl by být zdůvodněn a vysvětlen. Vznikl-li tento stav mimoděk, např. neuvědomělým převzetím konceptu z prací, z nichž autorka při výkladu v příslušných kapitolách čerpá (kap. 4. se opírá především o souhrnné práce M. Lindnera a U. Hackela, zatímco kap. 5. ve větší míře o syntézu J. F. Healeyho... ?), byla by to závažná chyba.

Nadto, uvedené vymezení úseků je u kap. 5 problematické. „Klasická fáze nabatejského náboženství“ je definována obdobím od 1. stol. př. n. l. do poč. 2. stol. n. l. (viz s. 92); následující pozdní fáze „souvisí“ s dobou vlády Rabila II. a se vznikem Provincie Arábie. – Jak tomu máme rozumět? Léta vlády Rabila II. (70-106 n. l.), tj. podstatné části období „pozdní fáze“, takto téměř bezvýtku spadají do chronologické definice éry předchozí – „klasické“!

4. Kap. 8. *Dějiny bádání* na prvních třech stranách jen stručně skicuje „příběhy“ badatelského zájmu o Nabatejce a o pozůstatky jejich materiální kultury. Jedná se o povšechný,

neproblematicky popisný nárys, který z dějin bádání neuvádí žádné kontroverze, žádné soupeřící hypotézy či spory o dílčích otázkách ani o celkové koncepty interpretace dané problematiky. V pravém slova smyslu tedy kapitola nenabízí „Forschungsgeschichte“ jako žánr kritického představení dosavadního bádání, nýbrž jen informační nárys ve stylu „kdo-kdy-kde“ se o téma zajímal. Oproti obdobné pasáži v *Úvodu* (s. 10-12) však tato kapitola u pojednávaných autorů dokonce ani neuvádí bibliografické údaje, nedokumentuje svá tvrzení ani neodkazuje na zdroje (sic!). Kromě exkurzu o pozoruhodném „příběhu“ Aloise Musila, jehož badatelské dílo je pro dané téma bezesporu nepominutelné (zejména v českém kontextu), není v této kapitole nic, co by nebylo již řečeno v retrospektivní části *Úvodu*, nebo co by do něj nešlo snadno doplnit. – Nad funkcí i provedením této kapitoly je proto po mém soudu třeba klást výrazný otazník. Pro kritické zpracování dějin bádání, např. analýzu jeho tendencí či kritickou interpretaci jeho klíčových problémů, nepřináší tato kapitola nic.

5. V návaznosti na výše uvedený (zde, s. 2) popis a celkovou charakteristiku *Závěru* práce (s. 157-162), jakož i v návaznosti na kritiku celkového přístupu a metody uvedenou v prvním odstavci tohoto hodnocení je třeba se ptát, nakolik autorčiny závěry splňují požadavky na *tezi disertační práce*. Jak již řečeno, autorka v poslední kapitole rekapituluje již dříve formulované závěry, a to stručným parafrázováním, někdy dokonce doslovně převzatými formulacemi.¹ Celkový závěr je tedy v zásadě pojat jako stručná kompozice a kondenzace nejdůležitějších dílčích závěrů; nepřináší nic nového ani neobsahuje reflexi z nadhledu či vyhodnocení nálezu v širších souvislostech.

Nadto, v kontextu dílčích kapitol je zřejmé, že většinu tezí autorka velmi těsně opírá či přímo přebírá z citované literatury. V *Závěru* však odkazy již nejsou uváděny, čímž vzniká dojem, že se jedná o sumární teze autorky, její vlastní závěry – srv. např. Wennigovu tezi, že „helénistické dekory na nabatejských chrámech [byly] součástí králem podporovaného procesu, [který/jenž] měl Nabatejce ukázat jako »civilizovaný«, mírumilovný a světu otevřený národ...“ (v podstatě doslova na s. 123 // 160-161).

Je-li autorčíným záměrem „zprostředkovat nový pohled na nabatejské náboženství a nabatejskou kulturu vůbec“ (s. 12), musíme se nad textem *Závěru* ptát, v jakém smyslu je poskytnutý „pohled“ na nabatejské náboženství *nový* a co zde znamená *zprostředkovat*.

Z kritického vyhodnocení autorčina přístupu a metody mi vyplývá, že „zprostředkovat“ zde znamená především vytěžit (excerpovat) dosavadní, zejména recentní sekundární literaturu a se značnou mírou vlastního ponoru do znalosti primárního materiálu poskytnout celkový, vyvážený a nekomplikovaný obraz dějin (dějinných proměn) nabatejského náboženství. – Zde si jako oponent disertační doktorské práce nemohu nepoložit otázku, zda role takového „prostředkování“ má být (může být?!) základním záměrem disertace. Dle obvyklého standardu přece doktorská disertace musí pro vědecké poznání v daném oboru přinášet pojmenovatelné *novum*, specifický příspěvek.

Tím jsme u druhého z klíčových termínů autorčina záměru „zprostředkovat nový pohled“. V autoreferátu vztahuje *novum* (přínos) své práce k českému odbornému prostředí (s. 22). V českém kontextu se zajisté jedná o jediný aktuální souhrnný obraz dějin a náboženství Nabatejců. To je samo o sobě přínosem, avšak otázka, nakolik předložená práce svými závěry naplňuje požadavky kladené na vědeckou kvalifikační práci typu *doktorské disertace*, tím není uspokojivě zodpovězena.

Doporučuji proto, aby autorka při obhajobě podrobněji představila *novum* svého „pohledu“ a aby se alespoň v jednom konkrétním případě kriticky vymezila vůči autoritám, jejichž teze

¹ Viz např. věta „Nabatejské písmo bylo široce rozšířené a používané“ na s. 32 // 159.

afirmativně cituje, resp. přebírá, a aby představila vlastní, argumentačně doložené stanovisko k danému problému.

K dílčím jednotlivostem

K výše uvedeným výhradám, kritice a otázkám bych rád připojil i následující připomínky a poznámky, jež ovšem pro hodnocení práce nejsou tolik podstatné:

- a) V zásadní kapitole o charakteru nabatejského náboženství je ve všech třech podkapitolách věnován třetí oddíl „náboženským praktikám“. Mnoho pasáží těchto oddílů však nenaplnují svůj úkol – přinášejí spíše popis *materiálních artefaktů*, nevěnují se však podrobněji jejich *funkci*, uplatnění v náboženském životě (viz např. výklad o *bétylech* a *stélách* s. 82n, podobně o *nefeš* s. 86n). Popis předmětů a jejich materiální podoby zde nahrazuje výklad o užívání těchto předmětů, resp. o náboženském životě Nabatejců, který s těmito předměty souvisí. Když pak na s. 88 odstavec navazuje slovy „Podobný náboženský akt...“, působí to rozporně – v předchozích pasážích není řeč o žádných *aktech*, nýbrž (jen) o materiálních artefaktech, jejich relativním výskytu, jejich podobě, kontextu instalací a symbolice. Jakkoli je oblast náboženského života (rituálů, aktů, činností periodických či příležitostných) velmi hypotetická, je pro zvolené téma podstatná a její pojednání nelze řešit odbočením k jiným aspektům tématu.
- b) Za celkově dost podceňenou a ve značné míře nedopracovanou považuji zejména oblast *pohřebních rituů*, vyhodnocení (proměn) *náboženské funkce hrobek* a *kultu* (mrtvých) *předků*. Jakkoli se autorka o řadě aspektů příležitostně zmiňuje a částečně je pojednává, není celkový obraz této komplexní problematiky důkladněji vyhodnocen a představen (u pohřebních hostin [s. 115n] např. nejsou pojednány ani paralely [komparace] ani důkladněji definována jejich možná funkce [analýza, vyhodnocení kontextu]; autorka konstatuje nápadný rozdíl evidence v Petře a Hegře, nijak jej však pro kultickou problematiku neinterpretuje). Přitom se jedná o velmi důležitou oblast náboženského života starověkých kultur, v případě Nabatejců zejména specifickým střetem semitských a helénistických tradic. Materiální kultura Nabatejců je právě v této oblasti mimořádně bohatá – oplývá mnohými hrobkami, náhrobními nápisy i příslušnou sekundární literaturou.² Z hlediska analytického i komparativního by tato oblast sama o sobě mohla být velmi vydatným tématem pro disertační práci!
- c) Podobně působí dojmem dosti nedopracovaného náčrtu pasáže *o teoforních jménech* (s. 121n). V dobách výrazných náboženských proměn, zejména v rámci hnutí obnovy či reformy, se „vyznačká“ jména uplatňují ve větší míře a uvědoměleji. Ve výkladu této látky jsou sice stručně pojednány epitety (nominální složeniny), zcela však chybí slovesné složeniny, jež jsou právě u semitských jmen výrazným typem s bohatou výpovědní hodnotou (jméno vyjadřuje, co božstvo činí či jaká působnost se od něho očekává). Nabatejská epigrafika poskytuje bohatý materiál k analýze a komparaci. Sekundární literatura k dané problematice existuje.
- d) Další jednotlivou oblastí, která není pro hlavní téma dostatečně vyhodnocena, je *náboženská* (kultická?) *role helénistického divadla*. Autorka se této problematice dotýká

² Srv. např. PERRY, Megan A. Life and Death in Nabataea: The North Ridge Tombs and Nabataean Burial Practices. *Near Eastern Archaeology*, 2002, 65, 4. s. 265-270; KUHN, Dagmar. *Totengedenken bei den Nabatäern und im Alten Testament: Eine religionsgeschichtliche und exegetische Studie* (Alter Orient und Altes Testament 311). Münster: Ugarit-Verlag, 2005. 556 s. ISBN 3-934628-48-6; NEHMÉ, Laila. Les inscriptions des chambres funéraires nabatéennes et la question de l'anonymat des tombes. *Arabian Archaeology and Epigraphy*, 2003, 14. s. 203-258 (zahrnuje úplnou evidenci dosud známých náhrobních nápisů!).

na s. 133, ale nijak ji blíže nespecifikuje. Vzhledem k hlavnímu tématu práce by se slušelo tento aspekt důkladněji zpracovat.

Jazyková stránka

Jazyková stránka zpracování textu je celkově velmi dobrá. Autorka dobře formuluje jak z hlediska odborné přiměřenosti a nuancovanosti (distinkce!), tak z hlediska srozumitelnosti, až i elegance české stylistiky. Gramatické či formulační chyby se vyskytují zcela ojediněle. – Na rovině corrigend je psaní i/y na s. 116 a 159, vyšínutí předložkové vazby obsahuje např. věta „A’ra ... byl personifikován s božstvem samým“ (s. 125; spíše: „byl ztotožněn s božstvem“ nebo „byl personifikován jako božstvo samo“). Corrigenda tohoto typu se v celé práci vyskytují v řádu jednotek, což je při rozsahu rukopisu a jeho jazykové náročnosti mimořádně zdařilé!

Otazník kladu nad autorčíným způsobem skloňování vlastních jmen typu feminin s koncovkou *-ea*, k nimž patří především klíčový termín *Nabatea*, ovšem i další jména (např. *Judea*). V genitivních vazbách autorka soustavně uvádí nestandardní tvar *Nabatei* (s. 56; 59 aj.), resp. *Judei* (s. 58; 59 aj.). Podle pravidel české flexe má genitiv těchto přejatých jmen varianty *Nabatey* či *Nabateje*, resp. *Judey* či *Judeje*.³ Doporučoval bych přidržet se v této problematice způsobu, který pěstuje Český ekumenický překlad; ten v těchto případech preferuje koncovky s vloženým *-j-* (srv. např. Sk 2,9 „obyvatelé Judeje“).

Formální náležitosti

Formální úprava celé práce je velmi pečlivá a zdařile provedená. Práce má důkladně provedené korektury a její celková formální úroveň je výtečná. To je třeba ocenit – zejména s ohledem na mimořádnou technickou náročnost textu, který uvádí a cituje množství cizojazyčných výroků či údajů, používá transkripci starověkých jazyků a řečtinu cituje v běžné abecedě.

Naprostá většina technicky náročných pasáží textu je provedena bezchybně (např. citace a odkazy v poznámkovém aparátu). Z ojedinělých edičních a technických chyb uvádím:

- a. Corrigenda typu „překlepů“ poznamenávám přímo v textu rukopisu (viz s. 53; 56; 67; 75; 80; 81; 82; 98; 120; 129). Na s. 53 má být biblický odkaz správně na 1Mak 5,24-28. Na s. 153 se asi potměšilá funkce automatických oprav textového editoru postarala o komickou chybu – proměnu jména „Bdoulů“ na „Brouků“.
- b. Formát citací biblických textů či citací antických děl je oproti obvyklému úzu opatřován mezerami za interpunkcí i uvnitř údaje a místo obvyklého rozdělovníku je většinou (ovšem ne zcela důsledně⁴) užívána dlouhá pomlčka (viz např. s. 48: Diod. 19, 95 – 98 místo obvyklého Diod. 19,95-98). Z typografického hlediska se jedná o řešení nestandardní a mírně rušivé.
- c. Mezi *Seznamem příloh* (s. 199-202) a vlastními *Přílohami* (206-225) je vřazeno německé shrnutí celé práce – *Zusammenfassung* (s. 203-205). Toto vřazení působí podivně; je nějak zdůvodněno? Nadto, v exempláři, který mi byl zaslán k posouzení, je text *Zusammenfassung* uveden duplicitně – nejprve na s. 203-206 s širším řádkováním v nadpise, poté následuje též text s komprimovanějším formátem první strany, tentokrát se stránkováním 203-205; následuje první strana Příloh stránkovaná

³ Viz <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=253&dotaz=judea> .

⁴ Na s. 60 jsou čtyři z údajů uvedeny bez mezer a s rozdělovníkem mezi ciframi (např. Strab. 16,4,22-24).

číslem 206. – Nejspíše se jedná o chybu při technické redakci rukopisu.

- d. *Seznam literatury* (s. 170-198) je zpracován velmi pečlivě, formální úprava odpovídá obvyklému standardu. Při množství údajů je pochopitelné, že se v soupisu objevují tituly, u nichž je možné se ptát, zda jsou správně zařazeny – např. titul *Starý zákon: Apokryfy (Knihy deuterokanonické či nekanonické)*, přel. M. Bič et al. Praha: Kalich 1985 je veden mezi Prameny (s. 172); nepatřil by do téže kategorie také údaj *Bible. Český ekumenický překlad*, Praha: Česká biblická společnost 1993 a také tituly *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Paris 1873 (1958) a *Corpus Inscriptionum Semiticarum*, Paris 1889 (1954), které autorka uvádí mezi sekundární literaturou (s. 175, resp. 177)?

U autora Avrahama Negeva (s. 189) je chybně uvedena kniha *Personal Names in the Nabatean Realm* [toť titul knižní monografie]; „Qedem“ je název edice, číslo v edici je 32 (nikoli 36).

Závěr:

Práce jako celek je zřetelným dokladem skutečnosti, že doktorandka zvládla k zadanému tématu shromáždit velmi reprezentativní materiál a relevantní sekundární literaturu, kriticky je zpracovat, vyhodnotit a celkově představit své téma – dějinné proměny nabatejského náboženství – ve vyváženém a přehledném komplexním obraze. Autorka správně a věrohodně interpretuje teze a hypotézy jiných badatelů, dokáže samostatně představit detailní podobu starověkého epigrafického materiálu i jiných artefaktů materiální kultury antického světa.

Práce naplňuje vytčený cíl prezentovat obraz dějin nabatejského náboženství; doporučuji ji tedy k obhajobě.

Kritickým výhradám uvedeným výše (zejména k volbě přístupu a metody) necht' kandidátka při obhajobě čelí způsobem uvedeným v závěru odstavce 5., případně jiným vhodným způsobem, jímž prokáže originální přínos své studie pro zpracovávané téma a svou schopnost vést kritickou argumentativní rozpravu se zastánci odlišných hypotéz a jiných interpretací dané problematiky.

V Praze, dne 15. července 2009

doc. ThDr. Martin Prudký